

УДК 81'28:817.05

DOI 10.35254/bsu/2025.74.25

*Сатиев А.Т.**К. Карасаев атындагы БМУ,**доценттин м.а**E-mail: asatiev.pro@mail.ru*

“КИТАБ-И МАДЖМУ’-И ТАРДЖУМАН-И ТУРКИ ВА ‘АДЖАМИ ВА МУГАЛИ ВА ФАРСИ” ЭСТЕЛИГИНДЕ БЕРИЛГЕН СӨЗДӨРДҮН ТЕМАТИКАЛЫК ЖАКТАН СЕМАНТИКАЛЫК ТОПТОРГО БӨЛҮНҮШҮ

Кыскача мазмуну

Макалада «Китаб-и маджму-и тарджуман-и турки ва аджами ва мугали ва фарси» аттуу тарыхый эстелик орто кылымдык лексиканын уникалдуу булагы катары каралган. Тематика-семантикалык изилдөө он жети лингвистикалык жааттагы сөздүккө өткөрүлгөн. Изилдөө ыкмасы лексикалык бирдиктердин категорияларын аныктоону камтыган: антропонимдер, астрономиялык жана географиялык терминдер, жаныбарлар жана өсүмдүктөрдүн аталыштары, анатомиялык көрсөтмөлөр. Натыйжалар терминдердин категория боюнча жана тилдерге карата бөлүштүрүлүшүн, заим сөздөрдүн келип чыгышын жана калькуляцияны көрсөттү. Тарыхый жана маданий факторлор талданып, түрк тилдерин изилдөөгө кошкон салымы баса белгиленди. Жыйынтыктар Борбор Азия лексикасын тереңирээк түшүнүүгө жана лингвистикалык жана окуу-методикалык материалдарга көрсөтмө берет. Мисалы, Макаладан алынган билимдер кийинки илимий изилдөөлөрдө жана окуу долбоорлорунда колдонулууга ылайыктуу.

Түйүндүү сөздөр: лексикостатистикалык талдоо, семантикалык талаалар, орто кылымдык эстеликтер, тилдик заимдоо, терминологиялык система, маданий-тарыхый контекст, корпус изилдөө, салыштырма лингвистика, филологиялык редакциялоо, тематикалык картография

*Сатиев А.Т.**БГУ им. К. Карасаева,**и.о. доцента**E-mail: asatiev.pro@mail.ru*

РАЗДЕЛЕНИЕ СЛОВ, ПРЕДСТАВЛЕННЫХ В ПАМЯТНИКЕ "КИТАБ И МАДЖМУ'И ТАРДЖУМАН И ТУРКИ ВА' АДЖАМИ И МУГАЛИ ВА ФАРСИ", НА ТЕМАТИЧЕСКИ- СЕМАНТИЧЕСКИЕ ГРУППЫ

Аннотация

В статье рассматривается исторический памятник «Китаб-и маджму-и тарджуман-и турки ва аджами ва мугали ва фарси» как уникальный источник средневековой лексики.

Проведён тематико-семантический анализ словаря, включающего 17 лингвистических направлений. Методика исследования заключалась в выделении семнадцати категорий лексических единиц: антропонимов, астрономических и географических терминов, зоонимов, анатомических и др. Результаты показали распределение терминов по категориям и языкам, выявили особенности заимствований и калькирования. Обсуждаются историко-культурные предпосылки формирования лексики и её роль в изучении тюркских языков. Работа позволяет расширить представления о лексической палитре Средней Азии и служит базой для дальнейших исследований. Предложены новые методологические рекомендации по применению результатов в лингвистическом анализе и подготовке учебных пособий.

Ключевые слова: лексикостатистический анализ, семантические поля, средневековые памятники, языковое заимствование, терминологическая система, культурно-исторический контекст, корпусное исследование, сравнительная лингвистика, филологическая редакция, тематическое картирование

Satiev A. T.

BSU named after K. Karasaev,

acting associate professor

E-mail: asatiev.pro@mail.ru

THE DIVISION OF THE WORDS PRESENTED IN THE MONUMENT "KITAB AND MAJMU'I TARJUMAN AND TURKS VA' AJAMI AND MUGALI VA FARSI" INTO THEMATIC AND SEMANTIC GROUPS

Abstract

In this article, the historical monument “Kitab-i majmu-i tarjuman-i Turki va ajami va mugali va Farsi” is examined as a source of medieval vocabulary. A thematic-semantic study analyzed a dictionary of seventeen linguistic fields. The method involved identifying categories of lexical units: anthroponyms, astronomical and geographical terms, animal and plant names, anatomical designations. The results revealed term distribution by category and language, highlighting borrowing and calquing patterns. Historical and cultural factors shaping the lexicon are discussed, underscoring its significance for Turkic language studies. Findings enhance understanding of Central Asian vocabulary and provide practical guidelines for linguistic research and educational resources.

Keywords: lexicostatistical analysis, semantic fields, medieval monuments, language borrowing, terminological system, cultural-historical context, corpus research, comparative linguistics, philological editing, thematic mapping

“Китаб-и Маджму’-и Тарджуман-и Турки ва ‘Аджами ва Мугали ва Фарси “ эстелигинде берилген сөздөр эски кыпчак оозеки тилинде жыш колдонулган лексемаларда колдонгондугун байкоого болот. Алардын басымдуу бөлүгү эски кыпчак жазма эстеликтеринде, араб, фарси тил-

деринде ошондой эле түрк тилдеринде кездешип отурат. Эстеликтин автору эстеликтин текстин түзгөндө тизмеге алынган лексемаларды мүмкүнчүлүгүнө жараша маанилик жактан топтоштурууга алган. Бул кадамга баргандыгынын бирден-бир себеби, эмгектин “сөздүк-сүйлөшмө” ба-

гытында түзүлгөндүгүнө байланыштуу деп билебиз. Бул тууралуу “сөздүк түзүүнүн негизги максаты катары ошол мезгилде жашаган бардык улуттардын өкүлдөрү тилмечсиз сүйлөшүүгө багытталган эмгек экендигин” көрүүгө болот.

Сөз – тилдин өзгөрүүлөрү менен кубулуштарына түшүп отурган куралы. Ошондуктан, кылымдардан бизге жеткен арабча-кыпчакча-түркчө-фарсыча-моңголчо сөздүктү башка эстеликтер жана түрк тилдери менен салыштыруунун натыйжасында биз анын семантикалык өзгөчөлүктөрүн аныктайбыз. Кылымдардан бери тилдин бир калыпта эмес өнүгүшүнүн натыйжасында сөздүк кор (запас) аркылуу өзгөрүштөргө (фонетикалык, морфологиялык жана лексикалык) учурап отурат. Өзгөчө лексика-семантикалык сөз өзүнүн мурунку мааниси менен формасын өзгөрүүгө учуратат. Ушул күнгө чейин сүйлөө, адабий, жазма тилибиздеги сөздөрдүн мааниси бир канча кылым мурда колдонулгандай эмес, маанилик өзгөрүүлөргө учураган. Ошентсе да, семантикалык өзгөрүш болгону менен негизги уңгулары бир экени байкалып турат.

“Китаб-и Маджму’-и Тарджуман-и Турки ва ‘Аджами ва Мугали ва Фарси “ эстелигинде берилген сөздөр тематикалык жактан мүнөздүү өзгөчөлүккө ээ. Объекттиде бар сөздөрдү төмөнкү семантикалык топторго бөлүп көрсөтүүгө болот: адам аттары; кул жана кызматчылардын аттары; астрономиялык жана географиялык аталыштар; жаныбарлардын, куштардын жана курт-кумурскалардын аттары; тууган-урук аттары; адамдын дене мүчөлөрүнө таандык аттар; пайдалуу кен байлыктардын аталыштары; жашылча-жемиш, багбанчылык жана өсүмдүктөргө байланыштуу аттар; азык-түлүк, суусундук жана ашканада колдонулуучу буюмдардын аттары; аскердик курал-жарак аттары; музыкалык аспаптардын аттары; акча жана өлчөм бирдиктеринин аттары; жыл-

кы тукумуна таандык аттар; оорулар жана дары-дарымек аттары сыяктуу багыттагы аталыштарды кезиктирүүгө болот.

Биз макаланын алкагында жогоруда бөлүнгөн багыттарына жараша түрк, түркмөн же фарси аталышындагы сөздөрдү арабча символдору менен кыргыз тилинде берүүнү туура көрдүк жана маанисин, колдонулушун ачып берүүгө аракет кылдык.

1) Эстеликте берилген адам аттары (Киши ысымдары): Айдын (18-29 *آيدين*) – Айдын, Айсава (18-30 *آيساوي*) – Айсава, Айсали (18-30 *آيسالي*) – Айсали, Алакуш (7-29 *آلاقوش*) – Алакуш, Алибкэй (8-29 *آليبكاي*) – Алибкей, Алтыбарс (5-29 *آلتىبارس*) – Алтыбарс, Алтунташ (8-30 *آلتۇن تاش*) – Алтынташ, Алынды (5-29 *آلىندى*) – Алынды, Арыслан (4-30 *آرىسلان*) – Арслан, Өсөн (4-30 *آوسان*) – Эсен, Өсөнбай (6-30 *آوسانباي*) – Эсенбай, Өсөндөмүр (13-29 *آوساندومور*) – Эсентемир, Өлбасты (5-30 *آولباستى*) – Элбасты, Аксонкур (29-6 *آكسونقور*) – Аксонкур, Акчай (16-29 *آكچاي*) – Акчая, Актай (18-29 *آك تاي*) – Актай, Аккуш (7-29 *آكقوش*) – Аккуш, Байбарс (3-29 *بايبارس*) – Байбарс, Бэкташ (8-30 *بكتاش*) – Бекташ, Бэктөмүр (13-29 *بكتومور*) – Бектемир, Бозкуш (8-29 *بوزقوش*) – Бозкуш, Бозгуш (8-29 *بوزغوش*) – Бозгуш, Иалман (4-30 *يالمان*) – Ялман, Кэйкэлди (9-29 *كايكالدى*) – Кайкалди, Кундогды (11-29 *كۇندوغدى*) – Күнтолду, Кучбэ (15-29 *كۇچبا*) – Кучуба, Лачын (29-5 *لاچىن*) – Лачын, Моғултай (19-29 *موغۇلتاي*) – Моголтай, Тайбарс (3-29 *تايبارس*) – Тайбарс, Тэмурташ (7-30 *تەمۇرتاش*) – Темирташ, Тэмурхан (7-38 *تەمۇرخان*) – Темирхан, Тоған (5-29 *توغان*) – Тоған, Тоқтай (19-29 *توق تاي*) – Токтой, Тункуш (6-30 *تۇنقۇش*) – Тункүш, Сатмаз (5-30 *ساماز*) – Сатылбаган, Сатылмыш (40-30 *ساتىلمىش*) – Сатылган, Санжар (20-29 *سانجار*) – Санжар, Суку (20-29 *سۇقۇ*) – Сугу, Сонкур (6-29 *سونقور*) – Чункур, Сонкурча (16-29 *سونقورچا*) – Чункурча, Қаракуш (7-29 *قاراقوش*) – Каракуш, Қаратай (13-29 *قاراتاي*) – Каратай, Қара сон-

кур (رقنس ارق 29-6) – Кара чуңкур, Қаты йалу (ىلاب ىتاعت 6-30) – Катуу Жайлуу, Қутлубек (كئىولتم 17-29) – Куттуубек, Хушдәмур (رمدرشت 1-29) – Куштемир, Қутлубарс (يربولق 3-29) – Куттуубарс, Кылыч (چيلق 29-20) – Кылыч.

2) Эстеликте берилген кулдарга карата ысымдар жана лакаптар. Әйгинә (انئىكئىا 18-30) – Айгине, Алтун (11-30) – Алтын, Ақбала (لبقا 12-30) – Акбала, Гулбахар (رامبلك 19-30) – Гулбахар, Гулнар (رانلگ 20-30) – Гулнар, Гулчичәк (كئاچئىچ ملك 13-30) – Гулчичек, Гухар (17-30) – Гаухар, Йуваш (شاوي 13-30) – Жоош, Йунжу (وج 40-30) – мунжу, Жулнар (20-30) – Гулнар, Көмиш (شئىمك 11-30) – Кумуш, Мажәхән (ناهام 14-30) – Мажәхан, Махалты (ئىتلهم 15-30) – Махилта, Мурвари (يرامزم 20-30) – Мурвари.

3) Эстеликте берилген астрономиялык аттар: Улкар (ركن 5-15) – үркөр, Күн (شئىق 3-5) – күн;

4) Эстеликте берилген жер-суу аттары: Мисир (ردصم 16-51), Шам (ماش 14-51).

5) Эстеликте берилген жаныбарлардын аттары: куулан (نال 11-8) – кулон, жапайы эшек; кулун (نلوت 12-12) – бир жаштагы тай, кунан (نانق 12-12) – үч жаштагы тай, катыр (رطاق 10-12) – качыр, кочкор (راقت 21-14) – кочкор, кодук (ىدوخ 15-12) – кодек, көчөк (كشوك 14-14) – музоо, өгүз (زرأ 18-14) – өгүз, токлу (ىلقط 2-15) – бир жаштагы козу, шишкек (كئشئىش 2-15) – эки жаштагы козу, өкәж (كئرا 3-15) – үч жаштагы козу, өк (كوا 3-15) – төрт жаштагы козу, тана (انط 20-14) – бир жаштагы музоо, чибич (جئى 9-15) – бир жаштагы улак, сыпа (ابسئىد 12-16) – бир жаштагы эшек, богра (رب 15-14) – эки өркүчтүү төө, боого (اقب 19-10) – бука, ат (للط 4-12) – ат, айгыр (رغئى 4-12) – айгыр, тазы (ئىياط 6-12) – таза кандуу ат, тай (ئىياط 12-12) – тай, ба (12-8) – бээ, кысрак (ئىمو 12-7) – жаш бээ, икдиш (شئىدل 9-12) – мингич ат, кулун (12-12) – жаңы туулган жылкы баласы, тай (نلوق 12-12) – эки жаштагы жылкы бала-

сы, кунан (نانق 12-12) – үч жаштагы жылкы баласы, дуна (نان 13-12) – төрт жаштагы жылкы, арба (ئبرا 13-1) – төрт жаштагы жылкы, конланчы кысрак (قئىنلoux 8-12) – бооз бээ, кысыр кысрак (قئىررصق 14-9) – кысыр бээ, йонат (كئئى 14-1) – жылкы үйүрү, йал (لائى 12-17) – жал, туйнак (17-12) – туяк, сагры (ئىرغص 18-12) – жамбаш, оң аяк (قائىاكئىوا 18-12) – оң бут, чап аяк (ئىرئىئا ئىچئىرق 1-19) – сол бут, төзөк (كئرت 4-12) – боз (ат), темир боз (ئىرئى 12-4) – темир боз, ала (لا 12-5) – ала, тору (5-12) – тору, кара (ارق 6-12) – кара, ягыз (12-6) – чаң түстүү, сары (ورااص 6-12) – сары, коло (الق 15-7) – кула, билеги сары, жамбашы кара аралаш (ат), ой (ئى 12-7) – күл түстүү, чал (لاج 12-7) – буурул, сис (12-8) – коюу тумандай түс, алача (12-8) – чабдар, чапар (راچ 9-12) – мурду менен көз айланасы ак (ат); айгыр (ئىمس 12-10) – айгыр, сәкүл (لوкас 10-12) – буттары ак түстүү (ат), йорга (ئىمفئى 12-11) – жорго, әшкун (نوكئىشلا 11-12) – такалуу жорго (ат); акрук (قئىقا 12-12) – чылбыр, кулунчак (12-12) – тай.

6) Эстеликте берилген куштар жана курт-кумурскалардын аттары: болдырчын йори (ئىروي 16-10) – жору, йараса (ئىتالبئى 9-11) – жарганат, йабалак (ئىсарб 10-11) – чабалекей, сагажак (ئىсарغاس 19-10) – сагызган, сарча (ئىсарс 10-7) – чымчык, сагырчык (10-10) – чыйырчык, турна (ئىئرط 10-5) – турна, той (ئىط 10-5) – төө куш, кучкән (ئىкئىчк 9-20) – бүркүт, каз (جئاع ئىئرц 10-10) – каз, карлагач (10-10) – карлыгач, кылыкүйрук (ئىلق 9-16) – айры куйрук, карга (ارق 8-10) – карга, каратал (رطق 20-9) – бүркүт, тавшанжыл (ئىئىнашوط 1-10) – кара куш.

7) Эстеликте берилген туугандык аталыштар: ата (ئاطا 19-31) – ата, апа (ئى 19-31) – эне, ачкы (ئىقئىبма 31-19) – таяке; чичә (ئىч 20-31) – тайене, тай (20-31) – таяке, тыга (ئىئى 31-20) – таяке, тай эже, әкәжи (ئىجالحا 2-34) – эже, әпчи (ئى 2-32) – аял, огул (لخ 3-32) – уул, кыз

(32-3 رىحم) – кыз, келиң (3-52 نيلاك) – келин, күйөө (4-32 وئابوك) – күйөө, жазана (الكڤني 4-32) – күйөө бала, янга (4-32 انزي) – жээн, бажы (32-8 قانخ اي) – бажа, тууган (7-32 شادرك وك) – бир тууган, кайын ата (5-32 الا نيف) – кайната, кайын эне (32-5 انانيت) – кайынэне, карындаш (1-32 شانرق) – тууган, кыз карындаш (2-32 شانرق زق) – кыз бир тууганы, ябук (6-32 قوي) – жакын тууган, эли-журт; өгөй уул (6-32 انالغلا ياك) – өгөй уул.

8) Эстеликте берилген адамдын дене мүчөлөрүнө таандык аталыштар: баш (19-18 رتتاب) – баш, байын (12-21 نيب) – мээ кабыгы, балтыр (5-21 رظنب) – балтыр, боорсок (17-21 قاس رغت) – ичеги, бармак (14-20 قرب) – бармак, боор (13-21 مناك) – боор, билек (20-12 راتم) – билек, мурун (20-14 نرب) – мурун, бөйрөк (17-21 رگ) – бөйрөк, бут (21-6 ئنب) – бут, муун (17-20 نوب) – муун, мурут (5-20 قيب) – мурут, мойун (9-20 نيب) – мойун, жаак (20-7 تالي) – жаак, көз жашы (21-12 ياش) – көз жашы, шилекей (13-21 راب) – шилекей, жүз (8-20 يوز) – жүз, жүрөк (15-21 كروت) – жүрөк, муштум (13-20 قرو) – муштум, кирпич (20-3 كىپرگ) – кирпич, кабак (3-20 كىفرگ) – кабак, көз (20-3 رك) – көз, киндик (2-21 كيك) – киндик, сакал (20-7 لقس) – сакал, акыл (19-16 صا) – акыл, жүз өңү (18-19 ركم) – жүздүн түсү, баштын төбөсү (19-19 ابت) – баштын төбөсү, чач (19-19 جاص) – чач, өрүм чач (20-19 ملع) – өрүм чач, кулак (1-20 غالع) – кулак, маңдай (1-20 ند) – маңдай, көз кареги (20-4 نلا) – көз кареги, ооз (4-20 نكا) – ооз, жаак сөөгү (7-20 غس) – жаак сөөгү, тиш (5-20 لق) – тиш, колтук (20-11 شيت) – колтук, баш бармак (14-20 قرب ولأ) – баш бармак, көрсөткүч бармак (15-20 قرب قش) – сөөмөй, орто бармак (15-20 قرب ترا) – ортон, аты жок бармак (20-16 تسررب ريسا) – аты жок, чымчылак бармак (20-16 يالچيچ) – чыпалак, тырнак (20-16 قنرت) – тырмак, кулач (20-18 جالت) – кулач, көкүрөк (19-20 سود) – көкүрөк, эмчек (19-20 كاج) – эмчек, таман/товон (8-21 ايكا) –

таман, тизе (21-6 ئر) – тизе, тизе тарамыштары (7-21 نغنتسا) – тизе тарамыштары, кадам (9-21 تند) – кадам, мурунчук? (12-21 كومس) – мыйшык (такталсын), карын (17-21 قالط) – карын, көк боор (17-21 نرق) – көк боор, өт (18-21 هب روا) – өт, кан (18-21 ناك) – кан, тамыр (21-18 رام) – тамыр, пай (18-21 ركس) – пай, сөөк (19-21 كوكرس) – сөөк, бок/арын (19-21 قرافب) – адам заңкакшыгы, заара (20-21 كدىس) – заара, тер (21-20 رت) – тер, дене (21-20 وول) – дене, көк? (20-21 ارو) – такталсын.

9) Эстеликте берилген кен байлыктардын аталыштары. Алтын (12-31 نوظلا), күмүш (31-13 رتسل), сымап (14-31 عص يچان وك), болот (15-31 اج), коргошун (13-31 شار), коргошун (17-31 نشرق), темир (31-13 نر), темир (13-31 رمد), ак таш / акиташ (14-24 جارگ), көмүр (20-23 رمد).

10) Эстеликте берилген багбанчылык жана өсүмдүктөргө тиешелүү аталыштар: алма (15-7 ام) -алма, айва (17-19 ريچنا 2-8) -айва, анжир (8-2 قاسوا 6-8) -терек, эрэнэ (8-14 ئدر) -шалгам, элэстэк (12-8 كسال) -бадыран, бурла (20-7 اربم) -жүзүм, байам (2-6 مايب) -жадыра, йыбылдырык (12-7 قدلبي) -жадыра, йава (15-8 اي) -пияз, кэримтө (15-7 امترك) -алмурут, кар (19-7 راب) -анар, тал (7-8 لاط) -тал, оз (8-18 مر) -от, отлак (19-8 قلخال) -оттук, қатган (14-8 ناغطق) -жалбыз, қурма (2-8 امرق) -қурма, кабак (8-11 قبط) -кабак, қавун (8 نوات) -коон, қарбыз (12-8 ردق) -дарбыз.

11) Эстеликте берилген жылкыга тиешелүү аталыштар: эйэр (1-14 زيا) -эйэр, бойындуруқ (9-10 رديب) -көмөлдүрүк, йулар (5-14 راوپ) -ноокто, йулар сабы (5-14 يباصم) -айлануучу кайыш (тизгин), йона (14-2 اني) -кайыш, узэгу (2-14 روا) -үзөңгү, бурундуқ (17-14 واشق) -мурундуқ, қажағу (7-14 قندررب) -кашыгыч, қысқан (2-14 نقسق) -қуйушкан, қамчы (14-6 يمف) -қамчы.

12) Эстеликте берилген тамак-аш, суусундуктар жана ашканада колдону-

луучу буюм аттары: аш (13-15 شآ) – аш, эт (15-16) – эт, гөш; шорба//мойын (15-15 امروق) – шорпо, қавурма (18-16 نأ شملكوس) – куурма, сәкәлмиш эт (18-15 ق عمطا) – тамактын бир түрү, чүрөк (19-15 رب) – үй наны, чикәт (15-18 تطج) – чий эт, суклуни (17-15 يجنولكوس) – куурулган эт, тоғрам (1-16 مارغ) – тууралган эт, сужу (5-16 وج) – суу (ичимдик), бөза (10-16 ازب) – бозо (ичимдик), сут (15-18 غا التمر) – сүт, сайғ (16-16 غايص) – сары май, бәқир (18-16 ريبن) – сыр, йурунчәк (18-16 رپ) – жумшак сыр, бал (1-16 لب) – бал, асал; бурч (18-17 جرب) – мурч, кәрәйғ (17-16 ايارك) – каймак; вучак (9-17 نخرق نرق) – казан, от (16-17 اطوا) – от, чакмак (17-17 يلوواح) – чакмак таш, әләк (17-10) – әләк, қашуқ (17-10 قشاق) – кашық, дукуч (12-17 جد) – эзгич (овало), куб (5-17 بت) – чыны, чанақ (10-17 تانج) – чанагы, жәмлак (9-17 كالمج) – чопо кумура, кул (17-17 لك) – күл, туз (23-15 يكرك) – туз.

13) Эстеликте берилген кийим-кечек жана кездемеге байланыштуу аталыштар: бегырдақ (15-18 قادرغب) – баш кийим, башка (15-9 قاب) – бут кийим, сарбан (18-21 ناييرس) – чалма, көнлөк (13-18 وک) – ич көйнөк, ичтон (13-18 نط) – ич кийим, ич көйнөк; ийим (13-18 ميا) – кийим, қәбтан (15-16 هجراتسد) – жоолук, йағлық (16-19 قيلغني) – жоолук, йақа (1-19 اقب) – жака, йән (1-19 گنپ) – жең, этәк (1-19 كت) – этәк, көрунжук (19-1 رك) – чөнтөк, тугмә (2-19 امكحم) – топчу, илгәк (21-19 مك اك كىالكال) – илгич, қошақ // қур (3-19 رق يباشو) – қур, бел боо, йончук (4-19 لانتكا) – баштық, өтук (4-19 عىجنيتال) – өтүк, езлик (5-19 لينا) – бут кийим, бөз (11-13 رب) – боз, чуз (6-19 ني) – атлас.

14) Эстеликте берилген аскерий шаймандар жана кесиптерге байланыштуу аталыштар: йа (24-7 اب) – жаа, йачы (7-24 يجاب) – жаа аткыч, йарық (9-24 راب) – соот, йарықчы (9-24 يبراي) – соотчу, соот жасоочу; кәрәш (13-16 صنا) – камалакка

тартылган жип, суқу (13-14, 8-24 وكنس) – найза, сунучы (8-24 يتوكنس) – найза жасоочу; оқ (17-13 يتأ) – жебе, оқчы (7-24 ييرثأ) – жаачы, кын (14-13 نت) – кыны, қилиж (14-13 جيلت) – кылыч, тәмрән (15-13 نارت) – найзанын учу, қалқан (15-13 ناللق) – калқан, йарық (15-13 راب) – соот, көбә (16-18 ايک) – зир, ышық (13-16 قيا) – темир қалпақ, чоқмар (16-13 رامثج) – чокмор, чомақ (17-13 ام) – қалын таяқ, союл, тихич (16-13 چىكىت) – тикич, найза.

15) Эстеликте берилген музыкалдық аспаптар жана кесиптерге байланыштуу аталыштар: дөдук (24-10 دود) – сурнай; дөдукчи (10-24 يكدود) – сурнайчы; томру (24-10 ورمث) – добулбас, чалгы аспап; чилдирма – чалгы аспап, барабан тибиндеги; йақлық (12-24 قلق ي) – рубаб; йақылчы (11-24 يلد ي) – рубаб черткен киши; сыбузгучы (24-11 يروغ ري س) – сыбызгы черткен киши (сыбызгычы).

16) Эстеликте берилген акча жана өлчөм бирдиктерине байланыштуу аталыштар: бучуқ (1-23 ني ب) – жарым; манас (1-23 سانم) – чейгек; йармақ (10-55 ري) – акча бирдиги, батман (15-55 امامب) – батман (салмақ өлчөмү); ардаб (15-55 بدأ) – ардаб (салмақ өлчөмү); қары (13-23 يرق) – қарыш; аршун (1-23 شرأ) – арыш; қариш (20-18 شررق) – қарыш; кулуч. (18-20 جك) – кулач.

17) Эстеликте берилген оруу жана ага байланыштуу аталыштар: йиг (20-32 كى) – илдет, кесел; сөкәлик (20-32 اثوس) – оорулуу, ағры (2-32 يرمعلا) – оорутуу, от (10-23 طو) – дары, йәм (10-23 مي) – дары чөп, учуқ (1-33 چا) – учуқ, сөкән (1-33 يجلانم) – оору, қан алчы (10-23 نم) – кан алған, жаррох; иситма (1-33 امبتسا) – ысық (температура), титрәмә (1-33 اييرتم) – қалтырақ басуу, өтүрмәк (2-33 كيرثأ) – чүчкүрүү, йунчукмақ (3-38 ناقح) – сөөк жылышы, унсәмәк (3-33 اماسئا) – эстөө, өксурмоқ (2-33 كرسلا) – жөтөл, өзйүримәк (3-33 كمرب زا) – ич өткөк, қутурған (33-5 قيرطق) – қутурған, қутурмақ (4-33 انغرث) –

кутуруу, жан тартмак (فرطن ايم 4-33) – жан берүү, өлмөк (دملا 5-33) – өлүү, тэлилик (6-33 كيل ىلات) – жин кирүү, баш (شاب 5-33) – безетки, чабан (نابح 5-33) – жараат, тэли, отачы (10-23 واخ و) – дабагер, тэри (4-24 يرت) – тирүү, өлү (ولأ 26-3) – өлүк.

Таза түрк тили, түркмөн жана эл арасында фарсы жана башка тилдерден убактылуу өздөштүрүлгөн сөздөрдө кездешкен түрдүүлүктү белгилөөгө болот. Кыпчак тилиндеги сөздөрдүн арабча маанилерин түшүндүрүүдөн тышкары, дал ушул сөздүн бир нече варианттары көрсөтүлгөн.

Жыйынтыктап алганда эмгектеги 17 багыт боюнча берилген "түркмөнчө", "түркмөнчө, фарсы тилинен алынган", "түркмөнчө, араб тилинен алынган", "фарсыча", "арабча", "моңголчо" деп белгиленген сөздөрдүн кыргыз тилинде окшоштук маанилеринин берилишин арабча символдор менен ачып берүүгө аракет кылдык. Келечекте аталган эмгектеги фонетикалык жана грамматикалык маселелер кыргыз тилинде изилдөөгө алынса, түркология жана кыргыз тилинин тарыхы үчүн жаңы табылгалардын ачкычы боло алат.

Адабияттар

1. Гаркавец, А. Н. Китаб-и Маджму-и Тарджуман-и Турки ва Аджами ва Мугали ва Фарси. «Сводная книга переводчика по-тюркски, и по-персидски, и по-монгольски, и на фарси» Халила бин Мухаммада бин Йусуфа ал-Кунави / А. Н. Гаркавец ; при участии О. О. Туякбаева. – Алматы : Баур, 2019. – 600 с.
2. Жумакунова, Г. Ж. Түрк лексикографиясынын тарыхынан (Түрк сөздүктөрүндө илимий принциптеринин калыптанышы) / Г. Ж. Жумакунова ; жоопт. ред. Б. Ө. Орузбаева. – Бишкек : Илим, 2009. – 308 б.
3. Курышжанов, А. К. Исследование по лексике "Тюрко-арабского словаря" / А. К. Курышжанов. – Алма-Ата : Наука, 1970. – 308 с.
4. Карасаев, Х. К. Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү / Х. К. Карасаев. – Бишкек : Мам. тил жана энцикл., 2009. – 639 б.
5. Коңурбаева, Р. Э. "Codex Cumanicus" (VIII-XIV к.) жазма эстелигинин кыргыз тилине катышы : монография / Р. Э. Коңурбаева. – Бишкек, 2011. – 225 б.